

Význam dějepisu při výchově rakouského vojáka v 19. století

Tomáš JIRÁNEK

Je možno říci, že dějepis hrál při přípravě vojáka rakouské, později rakousko-uherské armády významnou úlohu, přestože to nebylo na první pohled příliš zřetelné. Jednalo se samozřejmě o přípravu v oblasti morální, která v průběhu 19. století (a ještě více pak ve století 20.) získávala na váze.

Vojenská výchova měla různé cíle, uplatňovaly se různé prostředky a metody a vykazovala různé úrovně rozlišené podle toho, ke komu směřovala.

Začneme-li na nejnižší úrovni, je možno říci, že mužstvo hlubší vzdělání nepotřebovalo, většinou si vystačilo s tím, co si přineslo z civilu. V tomto ohledu ale byly zřetelné rozdíly mezi jednotlivými zeměmi monarchie. Například jen v průměru 627 z 1 000 mužů odvedených v roce 1884 umělo psát. Nejlepší výsledky tehdy zaznamenaly doplňovací okresy jihlavský, písecký a plzeňský, všechny 100 %. Království české jako celek mělo 963 gramotných z 1 000, na posledním místě byla Bukovina se 131 gramotným z 1 000.¹ Vojáci s nejnižší nebo žádnou kvalifikací z civilu tvořili řadové mužstvo, nicméně i jemu armádní velení věnovalo pozornost. Těm, u kterých nebyla naděje na duchovní povznesení, byl vštěpován alespoň vojenský služební řád. Pro schopnější byly pořádány poddůstojnické školy, „Chargenschulen“, v nichž poddůstojníci a v tomto ohledu nadějní prostí vojáci poslouchali přednášky některého z důstojníků o služebním či cvičebním řádu, polní službě a podobně.² Nezbytným předpokladem tu ovšem byla znalost služebního jazyka a základní gramotnost, již bylo možno doplnit v „škole psací“, v níž šikovatel (poddůstojník zajišťující administrativní práce) vyučoval schopnější vojáky základním vědomostem. Zajímavé vzpomínky nám v této záležitosti zanechal Ferdinand Čenský (1829–1887),³ civilním povoláním žurnalista, který byl odveden na vojnu v roce 1851 „ex offo“, tedy jaksi za trest, a strávil pak ve vojenské službě téměř celý zbytek života. Čenský se díky svému vzdělání stal učitelským

¹ Vojenské listy, r. IV, 1886, č. 8, s. 61.

² Vojenské listy, r. I., 1883, č. 6, s. 47–48.

³ O F. Čenském viz například HAVEL, P.: C. a k. voják Ferdinand Čenský. In: Historie a vojenství, 1994, č. 5, s. 90–109.

pomocníkem a zástupcem šikovatele, který školu u dané jednotky vedl. To se mu pak stalo odrazovým můstkem pro další odbornou učitelskou vojenskou kariéru.⁴

Do poddůstojnických škol byli posíláni vojáci, u kterých bylo možno tušit alespoň někde na dně torny malou maršálskou hůl a kteří mohli být využiti na důležitějších místech. Tam pro ně dějepis tolik důležitý nebyl. Všichni se ale spolu s mužstvem mohli dostat v případě války do přímého boje, a proto bylo namístě pracovat na bojové morálce. Přístup velitelů býval různý, ale v zájmu co nejvyššího účinku bylo působit na vojáky nenásilně. Jednalo se o připomínání vojenských tradic, jež mělo vést jednak k posilování osobní statečnosti, jednak k utvrzování věrnosti vůči státu a dynastii. V tomto směru lze opět rozlišovat na působení bezprostřední a dlouhodobé – na jedné straně nelze opomenout proslovy velitelů před bojem, při nichž odkazovali mimo jiné na bojové tradice jednotky (zejména pluku), přehlídky před panovníkem nebo jiným příslušníkem vládnoucí dynastie, jež měly upevnit vztah k habsburskému domu, na druhé straně působilo postupné vzdělávání v mírové době zejména četbou. Cílená školení v tomto smyslu se v dané době pro mužstvo ještě nepořádala. Četba byla záležitostí víceméně dobrovolnou, ale přesto velmi důležitou, proto se armáda snažila vytvářet pro ni podmínky poskytnutím literatury jak přímo vzdělávací, tak zábavné, jež ale svým obsahem směřovala právě k vojákům. Na tomto poli pracovala nejen armáda, ba dá se říci, že většina zdrojů pocházela z civilního prostředí. Jednalo se zejména o vojenské čítanky, jejichž autory bývali důstojníci, dále vojenské kalendáře jakožto lidové čtivo, na něž, ovšem s jiným zaměřením, byli vojáci zvyklí ze svého předvojenského života, a vojenské časopisy.

VOJENSKÉ ČÍTANKY

Je známo více rakouských vojenských čítanek, které ale měly trochu jinou podobu, než tu, kterou známe u dnešních čítanek školních. Obsahovaly totiž nejen ukázky z krásné literatury, ale všechno možné čtivo tematicky vhodné pro vojáky.

Jako příklad můžeme využít v českém jazykovém prostředí nejznámější práci, jíž byla **čítanka** výše zmíněného **Ferdinanda Čenského**.⁵ Kniha se dělí na dvě základní části, poučnou a zábavnou. V poučné najdeme životopisy slavných vojevůdců od starověku po (tehdy) nejnovější dobu (Hannibal, maršál Radecký, arcikníže Karel), kapitoly z vojenských dějin, líčení slavných bitev (Thermopyly, Melegnano), vedle toho ale také výňatky z vojenských služebních řádů, popisy zbraní a poznámky o strategii a taktice. Zábavná část měla sloužit rozptýlení vojáka, ale také tématy blízkými vojenské službě a často od vojenských autorů.

⁴ Vojenské listy, r. I., 1883, č. 6, s. 48. Čenský se stal časem důstojníkem (takzvaně od píky, což trvalo podstatně déle než odborná vojenská škola, jež běžně důstojníky připravovala), vedle toho díky svému předběžnému vzdělání učil češtinu v plukovní škole a později ve vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě. Byl literárně činný, napsal učebnice češtiny, mluvnici, čítanku, vojenský německo – český slovník, přispíval do českých časopisů, věnoval se vojenským dějinám. Z jeho prací viz například: Knihu vojinův rakousko-uherských. Těšín 1880; Rukověť pro poddůstojníky cis. kr. vojska. Těšín 1876 aj.

⁵ ČENSKÝ, F.: Vojenská čítanka / Militärisches Lesebuch. Praha 1871.

Patří sem například básně barona Villaniho ⁶ (vydával básně s tematikou mimo jiné vojenskou a vlasteneckou). V táboře, vojenský život značně idealizující, či naopak bojovná báseň Útok, do historie odkazující Slepého krále smrt, zemsko-vlastenecká Česká země, která ale kupodivu odkazuje i na národ:

*... Znáte zemi, jížto rody
objevují krásné plody
šlechetného ducha jen;
kde se každý věrně snaží,
slovem, skutkem národ blaží,
aby zas byl oslaven?
To je země, česká země,
v nížto zraje naše plémě.* ⁷

Do minulosti se obracela i báseň dalšího českého vojenského autora Miloty Zdirada Poláka ⁸ Výprava do pole, podobně jako Fraitr (sic!) Kalina a Tambor Vítězslava Hálka či Jaroslav z Rukopisu královédvorského. Poslední jmenovaná je podána v plném znění dvojjazyčně. Dále zde nalezneme vojenské písně od různých autorů (B. Jablonský, F. Vacek, J. Pícek, M. P. Havelka). Opět se zde nachází jednoznačný výchovný prvek:

*Přisedni si k nám dědečku,
invalido belhavý!
Pojď pít s námi ze žbánečku
nám i sobě na zdraví.*

...

*Povídej nám o Karlovi,
o tom jasném knížeti,
jak byl vládný k vojákovi
jako otec k dítěti.*

...

*Povídej nám o Radeckém,
že Čech a rek bez strachu
co kmet v ohni mládeneckém
smetal Vlachy do prachu.*

...

⁶ Karel Drahotín Marie Villani de Castello Pillonico (1818–1883), svobodný pán, pocházel z italského rodu usedlého v Čechách od roku 1642. Do roku 1846 voják (absolvent vojenské akademie ve Vídeňském Novém Městě 1839), později se zabýval národohospodářstvím a politikou.

⁷ ČENSKÝ, F.: Vojenská čítanka / Militärisches Lesebuch. Praha 1871, s. 70–71.

⁸ Matěj (uměleckými jmény Milota Zdirad) Polák (1788–1856), původně učitelský pomocník, voják za napoleonských válek, později profesor vojenských dějin a češtiny na vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě, dosáhl hodnosti generálmajora. K jeho nejznámějším literárním dílům patří rozsáhlá lyrická báseň Vznešenost přírody a cestopis Cesta do Itálie, kde Polák pobýval v letech 1815–1818.

*Dějepravné tvé povídky
lijou rozkoš do hrudí
a jak otcovské pobídky
k slavným činům povzbudí.*

*Tím junácké srdce mladé
naplní rekozná slast,
že si svatě za cíl klade
hájit císaře a vlast.⁹*

(Otázkou ovšem je, nakolik belhavost invalidního dědečka – vojenského vysloužilce, mohla být motivací pro zodpovědnou vojenskou službu.)

Veškeré texty jsou uvedeny víceméně dvojjazyčně – buď jako zrcadlový text, nebo s četnými překladovými poznámkami pod čarou.

Čítanka dále obsahuje česko – německou konverzaci (Praktické rozmluvy ze života vojenského),¹⁰ česko – německé povely a česko – německý slovníček vojenských pojmů. Je tedy patrné, že zmíněná kniha sledovala současně několikery účel: měla vojáky zabavit, odborně poučit i morálně povznést.

Na tradici vojenských čítanek navázala i první Československá republika, autoři se ale už soustředili spíše na stránku výchovnou, protože odborná příprava už byla zajišťována jiným způsobem.¹¹

VOJENSKÉ KALENDÁŘE

Kalendáře v obecné rovině v 19. století představovaly velmi rozšířený typ tiskoviny. Vycházela jich celá řada, postupně se úžeji zaměřovaly podle různých hledisek, mimo jiné i oborových.¹² Pro vojáky byl určen například **Vojenský přítel**, pro veterány **Kalendář českých vojenských vysloužilců**.

Vojenský přítel, vydávaný Janem Steinbrennerem ve Vimperku (zajímavé, ale pro podmínky Rakousko – Uherska příznačné bylo, že vycházel ve čtyřech jazycích, kromě češtiny (1893–1919) ještě v němčině (**Der Soldatenfreund**, 1892–1936), polštině (**Przyjacieli żołnierza**, 1898–1919) a rusínštině (**Najlučšij prijatel' žovnjira**, 1894–1919).

Kalendář měl sloužit k zábavě (povídky, vzpomínky, anekdoty textové i kreslené), ke vzdělání (zprávy o nových zbraních, dopravních prostředcích, o armádách jiných států),

⁹ ČENSKÝ, F.: Vojenská čítanka / Militärisches Lesebuch. Praha 1871, s. 107–109, báseň M. P. Havelky Povídky.

¹⁰ Zde se skví takové věty jako: „Vycídl jste řádně oděv, botky, šavli?“, „Co ráčíte, pane poručíku?“ „Pohlédněte na šavli; nevidíte, že je na ní rez? Vyciďte ji dokonale!“ „Zde vám schází knoflík.“ „Nedbalému vojákovi nepromíjím ani té nejmenší chyby.“ (Jsou očividně určeny spíše pro důstojníky, ale i mužstvo je mohlo uplatnit při přijímání výtek.) Tamtéž, s. 110 an.

¹¹ Viz například Člověk hrdina. Čítanka pro československé vojiny. Upravil Josef Horčíčka. Vydáno péčí ministerstva národní obrany. Praha, J. Otto b. d. (první léta ČSR).

¹² Podrobněji viz URBAN, Z.: Století českého kalendáře. Praha 1987.

jako praktická pomůcka (přehled jednotek rakousko-uherské branné moci, jejich velitelů, rodokmen vládnoucí dynastie) i k povzbuzení vlastenectví (příběhy z vojenského prostředí, příklady statečnosti, někdy podle skutečných událostí, jindy smyšlené, přehledy vyznamenaných vojáků).

Mnoho textů odkazovalo na minulost, protože líčení historických událostí a hrdinských skutků skutečných vojáků uváděných jménem byly jistě působivější než příběhy zcela vymyšlené. Jako příklady článků odkazujících na slavnou minulost uvádíme: Na poli cti, Pravý vojnín jest i k nepříteli šlechetným, Den 5. září 1878 – čestným dnem 8. pěšího pluku, Kolik vojnínů jest v přítomnosti vyznamenáno medailí za statečnost?, Kterak staří čeští kyrysníci do nepřitele sekali, Jakou cenu přikládali největší vojevůdci rakouští modlitbě, Bez bázně v hodině smrti, Smělý jezdecký výkon, Věren ve dnech šťastných i nešťastných, Jak jsme roku 1848 u Salionze odňali Vlachům tři děla, Co vypravuje jistý starý „benedák“ o válce r. 1866.

O něco méně četné byly články rozšiřující odborný obzor vojáků: Děla, jimiž v přítomnosti naše válečné loďstvo vyzbrojeno jest, Něco o pancéřích proti kulím, Nový nákladní vůz motorový c. a k. vojska, Naše činné vojsko dle náboženství, obcovacího jazyka a vzdělání, Pes ve vojště ruském, Z války africké, Něco o ručnicích pěchoty evropských vojsk, Jízdní setniny se strojovými puškami ve švýcarském vojště, otázkou komunikace se zabýval například text *Vojenští holubi poštovní* a také *Ruské vojenské dráhy*.

V kalendáři najdeme rovněž různé drobné zajímavosti, mnohé z nich by ocenily i badatelky na poli gender history: Poslední markytánka, Veteránka, Ruské amazonky.¹³

Kalendáře obsahovaly i značné množství obrázků, ať už doprovázejících povídky či vzdělávací články, nebo takové, které samy o sobě měly hlavní význam a doplňovaly je doprovodné texty. V tomto ohledu byly zvláště působivé obrázky umístěné na samém začátku kalendáře, jeden u každého měsíce, zobrazující nějakou drobnou událost z vojenských dějin, většinou konkrétní hrdinské činy jednotlivých vojáků uváděných jménem, jež si zaslouží pozornost a jež by také mohly sloužit za vzor současným vojákům, například: *„Desátník Jan Freitag pěšího pluku číslo 59 zadržel s několika střelci nepřítele postupujícího proti boku jeho setniny. – Prostý vojnín František Slovák pěšího pluku číslo 1 strhl v dešti kulí praporek revolucionářů. – Dělostřelec Václav Frank 5. pluku polního dělostřelectva vysvihl se uprostřed nepřátelské palby na dělo a zachránil je. – Těžce raněný vrchní kormidelník Mikuláš Feretič z fregaty „Navara“ převzal velení nad válečnou lodí oloupenou o svého velitele.“*¹⁴

Vojenské kalendáře navazovaly na tradici lidového kalendářového čtení „civilního“. Jejich vydavatelé pravděpodobně spoléhali na jakousi čtenářskou setrvačnost vojáků pocházejících z nižších vrstev, jež, pokud v civilu četli, tedy něco jednoduchého, například právě kalendáře, které jim takto byly poskytovány i na vojně. Což neznamená, že vojenské kalendáře četli jen vojáci. Měly jistě mnoho zájemců i mezi vysloužilci či dalšími lidmi zajímajícími se o vojenské otázky.

¹³ Kalendář vojenský přítel na rok 1903, porůznu.

¹⁴ Kalendář vojenský přítel na rok 1903, s. 7 an.

VOJENSKÉ ČASOPISY

Pro poněkud náročnější a také finančně lépe zajištěné čtenáře byly určeny vojenské časopisy. V 19. století jich v habsburské monarchii v různých jazycích vycházela celá řada, například **Österreichische Militärische Zeitung**, **Kameradschaftsblatt**, **Reichswehr**, **Militär-Zeitung**, **Vlast**, **Žižka**, **Vojenské listy**, pro vysloužilce **Radecký** (vyšla jen dvě čísla), **Vysloužilec** a další.

Nejstaršími českými vojenskými časopisy se staly **Žižka** (už svým názvem odkazoval na historii) a **Vlast**, jež oba vydával rodilý Němec Eduard Rüffer (1835–1878).¹⁵ Ani jeden z nich bohužel nepřežil déle než dva ročníky. V tomto směru prokázal větší životnost časopis **Vojenské listy**, vydávaný v 80. a 90. letech 19. století Patrikem Blažkem nejprve v Klatovech, později v Kolíně. Všechny uvedené české časopisy se náplní dosti podobaly. Snažily se o aktuální zpravodajství týkající se vojenských záležitostí jak doma, tak v zahraničí, hodnotily nové součásti výzbroje a výstroje, poskytovaly údaje o početních stavech různých armád, o zdravotní otázkách atd. Vedle toho přinášely kapitoly z vojenských dějin, osobní vzpomínky z vojenské služby v míru nebo i z různých vojenských tažení, jež často odkazovaly na slavnou minulost českých vojáků. Tyto časopisy vychovávaly dvojím směrem: jednak v obecnější rovině k oddanosti habsburské říši, proti níž se neodvažovaly vystupovat, současně ale zdůrazňovaly nutnost bránit české národní zájmy a odvahu vojáků hlásit se k svému českému původu.

VOJENSKÉ ŠKOLY

Odborná příprava důstojníků za běžných okolností v 19. století probíhala v rámci vojenských škol různých úrovní a zaměření, ať už to byly školy kadetní, nebo vojenské akademie, mezi nimiž byla nejznámější akademie ve Vídeňském Novém Městě, založená roku 1752 hrabětem Františkem Antonínem Kinským. Vedle ní existovala ve Vídni o dva roky starší inženýrská akademie, později (1778) vznikla vyšší dělostřelecká škola. Císař Josef II. nechal počátkem 80. let u jednotlivých pluků založit vzdělávací a výchovné ústavy pro vojenské děti. Tím byla usnadněna péče o děti zasloužilých vojáků a zároveň zajištěna příprava budoucích poddůstojníků. Josef se snažil pozvednout velitelský sbor, zakázal prodej důstojnických míst a uvolnil prostor i pro syny z neurozených rodin.¹⁶ Vedle toho bylo možno získat kvalifikaci v plukovních kadetních školách, v jedné takové vyučoval i již jmenovaný Ferdinand Čenský.

Dějepis na vojenských školách představoval jen jeden z mnoha předmětů a dá se říci, že nepatřil k nejvýznamnějším, i když opomíjen nebyl. V zásadě záleželo na jednotlivých učitelích, jak dokázali své žáky zaujmout nejen obsahem, ale i svým přístupem k dějinám.

¹⁵ Eduard Rüffer si sice narodil v braniborském Lausitz, ale pocházel z rodiny pobělohorských emigrantů z Čech. Publikoval v němčině, češtině a franouzštině, napsal například několik operních libret.

¹⁶ Vojenské dějiny Československa II. Praha 1986, s. 243.

Nejvíce pozornosti bylo vojenskému dějepisu věnováno zřejmě na akademii ve Vídeňském Novém Městě. Poznatky o této škole můžeme čerpat z výjimečného pramene, paměti jednoho z jejích žáků, Emanuela Salomona z Friedbergu – Mírohorského (1829–1908).¹⁷ Ten mohl srovnávat se svojí zkušeností z gymnázia v pražském Klementinu, kde se žáci „musili učit do slova na paměť v latině původní takměř celému dějepisu Aurelia Victora“. ¹⁸ V akademii se mu tato znalost hodila, musel ovšem brzy vzít ohled na tematický posun, neboť ve shodě se zaměřením školy i dějepis byl směřován hlavně k vojenským dějinám. To ostatně vyhovovalo i žákům, kterým historie dávná i novější nabízela příklady činů, jaké chtěli v blízké budoucnosti jakožto vojáci konat také: „*Siebeneicher* (Friedbergův spolužák ve 4. ročníku, pozn. T. J.) ..., *ač jinak byl notným flegmatikem zvláště do učení, vyjma dějepisu, o němž živě a urputně vykládal a se hádal bouchaje při dějích a místech nad jiné důležitých a zvláště při sporných do stolů a židlí. Trpce si stěžoval, že máme v Rakousku pořáde mír a že postrádáme školy praktické války, nemajíce ničeho, co by se rovnalo Kavkazu pro Rusy a Alžírsku pro Francouzy, která dvě vojska takto jsou ve stálém cviku válečném.*“ ¹⁹

Nespornou výhodou v tomto směru bylo, že dějepisu – stejně jako většině ostatních předmětů – vyučovali aktivní důstojníci, pouze na několik let za účelem působnosti ve vojenské akademii uvolnění od svých pluků. Mnozí z nich měli bojové zkušenosti z napoleonských válek, a o to se jejich výklad stával poutavějším. Pokud ještě dokázali zaujmout netradiční stanovisko k výuce, tím lépe. Mezi takové patřil major Sachse, který Friedberga učil v 5. a 6. ročníku: „*Dějepis a zeměpis nám vykládal ... major Sachse z Rothenbergu od 49. dolnorakouského pěšího pluku, muž prchlý, ale velmi učený, duchaplný, jenž své vědy znal činiti neobyčejně zajímavými. Zejména pohlížel na povstání anglické v XVII. a na veliké francouzské na konci XVIII. století, na příběhy polské a osvobození řecké i srbské ve století našem se stanoviska velmi svobodomyšlného, na ony časy vůbec a u c. kr. důstojníka zvláště přímo neslýchaného, a v tom jasném a vřelém duchu nám o tom, jakož nejza ani dost málo Čechem neb vůbec Slovanem, i ve vzpomínkách na Husa, českou reformaci, na Žižku a husitství též přednášel a ohnivou mluvou svou nás i unášel. Diktoval nám i celou Marseillaisu, jíž jsme se musili učit na zpaměť. Žasnuli jsme, jakým hněvným zápalem odsuzoval celý řád a celé to řádění jezovitů, kruté zuření inkvizice, jak zatracoval všelijaké ty Loyoly, Torquemady, Albuquerquey a Arbuezy! Mistrem byl v ohnivých krátkých oslovec; tak jednou, když přednášel o bojích rakouských vojsk proti Napoleonu I. a viděl, že mnozí z nás nedávají pozor, breptají a septají, hrají neb dovádějí, okřikl třídu mohutným hlasem: „Když vás nezajímá líčení dějů, v nichž krváceli Vaši otcové, nevím přísámbůh co by Vás mohlo zajímati!!“*

Napnuté jsme naslouchali též soukromým jeho vypravováním, zejména, jak vystoupil r. 1805 z této akademie novoměstské již po započatém posledním (tehdy 8.) ročníku asi na konec listopádu, a že rovnou cestou ještě v oděvu chovaneckém (...) se octnul s plukem svým v bitvě u Slavkova. (...)

¹⁷ Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále LA PNP), Emanuel Salomon z Friedbergu – osobní fond, Paměti z mého žití. Friedberg studoval ve Vídeňském Novém Městě v letech 1840–1847. Více o Friedbergu – Mírohorském viz JIRÁNEK, T.: Emanuel Salomon z Friedbergu – Mírohorský a jeho Paměti z mého žití. In: *Theatrum historiae* 3. Pardubice, Universita Pardubice 2008, s. 161–199.

¹⁸ LA PNP, Emanuel Salomon z Friedbergu – osobní fond, Paměti z mého žití, s. 49.

¹⁹ Tamtéž, s. 83a.

Velmi doléhal Sachse na to, abychom pořáde měli papír a pero v rukou a zapisovali, co nám mimo knihu učební vykládal a povídal. Nebylo to tehda tak snadné, neb ještě nám nebyla známa stenografie, neměli jsme o ní ani potuchy. Dokládal k napomínkám jako na posilu latinské přísloví: „Qui parcit calamo, parcit ingenio“ (kdo šetří pero, šetří rozum), což hned velmi volně a jadrně přeložil: „Wer nicht schreibt, ein Esel bleibt.“ (Něm.: „Kdo nepíše, zůstane oslem.“ Pozn. T. J.)²⁰

V následujícím ročníku Sachse vystřídal tehdejší major Matěj (Milota Zdirad) Polák, jenž přednášel dějepis válečného umění. Setkání s ním bylo jistě zážitkem již jen proto, že Polák v mladších letech patřil k významným českým literátům (viz výše), později ale na svůj původ zapomněl a zcela se poněmčil. Jeho vyučovací metody se od Sachsových lišily, žákům tolik radosti nepřinášely: „Polák (...) naukou svou vládl do nepodrobnějších nepatrností a též ji na nás požadoval pedanticky od slova k slovu, což nás nemálo rmoutilo (...) Látka nauky byla ovšem obromná, zejména mělo-li se probrati vše tak podrobně. Vykládal nám z ohromné spousty hustě popsaných archů svých, a my se učili nazpaměť z velmi objemného sešitu kamenotiskem rozmnožených jeho přednášek.

Mne při těchto dějinách válečnictví nejvíce zajímala veliká sbírka obrazů líčících jednotlivé postavy ozbrojenců, jakož i ruchy, šiky a bitvy všech věků a národů v různých starých knihách z akademické knihovny vyňatých, jež nám Polák dával na prohlíženou a na názorné poučení.“²¹

Polákovy vyučovací metody a otázky kladené žákům vzbuzovaly často utajený smích. Nevyznačovaly se totiž originalitou a pravidelně se opakovaly pro každý nový ročník. Friedberg o tom napsal: „V jeho přednáškách začala po bitvě u Jemappes 1793 o ní úvaha asi tak: „Když člověk uváží, že pouze 13 000 Rakušanů se bilo po 13 hodin proti víc než 30 000 Francouzů a při konečném ústupu i všechna děla svá mohli ze hradeb zachrániti, nahlédne, že sláva Francouzů nebyla velice valná.“ K tomu byla otázka pokaždé stereotypní: „Wie gross war beiläufig der Ruhm der Franzosen bei Jemappes?“ (Něm.: „Jak velká byla mimochodem sláva Francouzů u Jemappes?“ Pozn. T. J.)

Při líčení bitvy asparnské 1809 bylo podotknuto, že husaři pluku „Blankenstein“ se pokryli slávou. Otázka Polákova: „Womit bedeckten sich die B. Husaren bei Aspern?“ (Něm.: „Čím se pokryli Blankensteinovi husaři u Aspern?“ Pozn. T. J.)

Při ústupu Napoleonova vojska 1812 z Ruska přes řeku Berezinu stálo poněkud emfatické líčení následní: „Die Beschreibung des Augenblickes, wo die Brücke von den Flammen ergriffen in die gefrorene Berezina stürzte, und hunderte von Krieger, Rossen und Geschützen in die schlammigen Fluthen und unter die Eisschollen begrub, liegt ausser dem Bereich einer taktischen Feder.“ (Něm.: „Popsání okamžiku, kdy most zachvácený plameny se zřítíl do zamrzlé Bereziny a stovky válečníků, koní a děl byly pohřbívány do bahnitých vod a pod ledové kry, je mimo možnosti taktického pera.“ Pozn. T. J.) K tomu otázka přímo obrovská: „Was liegt ausser Bereich einer taktischen Feder?“ (Něm.: „Co je mimo možnosti taktického pera?“ Pozn. T. J.)²²

²⁰ Tamtéž, s. 90–90a.

²¹ Tamtéž, s. 113 an.

²² Tamtéž, s. 139 an.

Válečné dějiny byly i součástí závěrečných zkoušek ve vojenské akademii, a studenti se jich obávali nejvíce, protože když zkoušel Polák, musel zkoušený vše umět doslova, v ostatních předmětech záleželo více na porozumění a rozumném podání vlastními slovy.

Jak už bylo řečeno, voják měl nejen mít povědomí o dějinách armády, v jejíchž řadách sloužil, ale byl veden i k tomu, aby ctil její tradice. Nebylo to vůbec jednoduché, protože úctu vzbuzující výkony rakouské armády v 19. století, snad s výjimkou několika bitev napoleonských válek a Radeckého bojů v Itálii, aby pohledal. Proto se sahalo hloub do minulosti, a to většinou v rámci plukovních tradic, případně byla zdůrazňována disciplína rakouských vojsk při taktickém ústupu a záchraně bojových prostředků. Zde je třeba říci, že mezi rakouskými důstojníky i žáky vojenské akademie v 19. století výrazně zakořenil kult Napoleona I., tedy bývalého nepřítele, a vyčníval nad kterýmkoliv rakouským vojevůdcem minulosti. To lze považovat za neúspěch rakouské vojenské výchovy.

ZÁVĚR

Je tedy zřejmé, že rakouská armáda věnovala výchově svých vojáků poměrně značnou pozornost, při čemž neopomíjela ani pohled do dějin. Vojenský dějepis, ať už v podobě makro-, nebo mikrohistorie, hrál v těchto snahách nepominutelnou úlohu. Výsledky ale zřejmě neodpovídaly vždy cílům, které si erár stanovil.

K výše uvedenému patří ještě jeden důležitý prvek, a to důsledně pěstovaná úcta k dynastii, jež prolínala celou vojenskou výchovou. Na důležitých místech byly umísťovány rodokmeny Habsburků, portréty členů panovnické rodiny, jež také přihlíželi cvičení a přehlídkám. Je pravda, že tato skutečnost nutívala vojáky vypnout se k co nejlepšímu výkonu. Zachovat úctu k panovnické rodině na náležité úrovni ovšem nebylo vždy jednoduché, zvláště pokud někteří její příslušníci byli poněkud intelektuálně znevýhodněni. Jako doklad může posloužit poslední úryvek z Friedbergových pamětí, zachycující – těžko říci, zda přesně – příhodu, jež se měla odehrát zhruba ve 20. letech 19. století:

„Před mnohými roky (...) přibyla z Vídně velmi vysoko postavená osobnost do Štýrského Hradce, jehož pamětihodnosti si chtěla prohlížeti. Vznešený tento pán, jehož rozum nebyl v přiměřeném poměru k jeho společenskému postavení, si zajel též do Johannea, jakéhosi tuším musea, a když si to důkladně prohlédl, zase stoupal s patřičnou důstojností pomalounku do vozu. Ředitel ústavu, jenž ho sám provázel po všech prostorách a vše přeúslužně mu vysvětlil, prosil při loučení o několik laskavých slov blahosklonného uznání, na což žádaný hodnostář odvětil, že vše bylo velmi krásné, jen polévka nestála za nic. Ředitel celý omráčen touto důtkou, zároveň nanejvýše tajuplnou, naprosto nesrozumitelnou, poněvadž nikde nebylo ani pomyšlení o žádném jídle vůbec a o polévce zvláště, se odebral co nejdříve k tajemníkovi vznešeného pána a prosil o dobrotivé vysvětlení onoho výroku právě tak zdrcujícího jako záhadného, na každý způsob ale zajisté s hlubokým asi smyslem nepostížitým duchaplného. Tajemník se usmál a potěšil ustrašeného ředitele řka: „Nedělejte si z toho ničehož, neb to můj pán měl říci teprve v nemocnici.“²³

²³ Tamtéž, s. 868a–869.

POUŽITÉ PRAMENY

- Literární archiv Památníku národního písemnictví, Emanuel Salomon z Friedbergu – osobní fond, Paměti z mého žití

POUŽITÁ LITERATURA

- ČENSKÝ, F.: Vojenská čítanka / Militärisches Lesebuch. Praha 1871
- Kalendář vojenský přítel na rok 1903
- URBAN, Z.: Století českého kalendáře. Praha 1987
- Vojenské dějiny Československa II. Praha 1986

Tisk

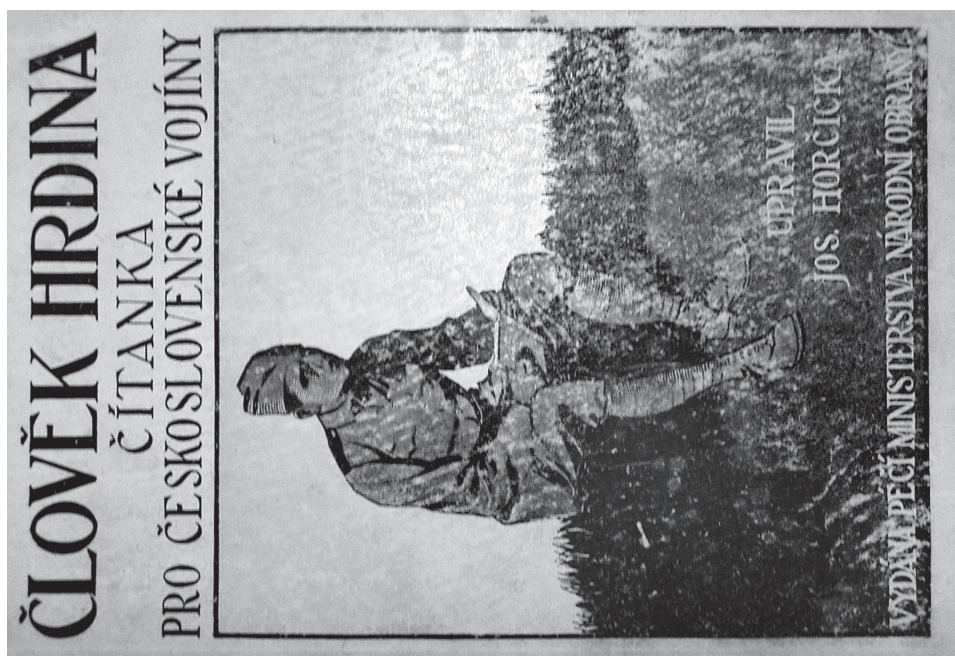
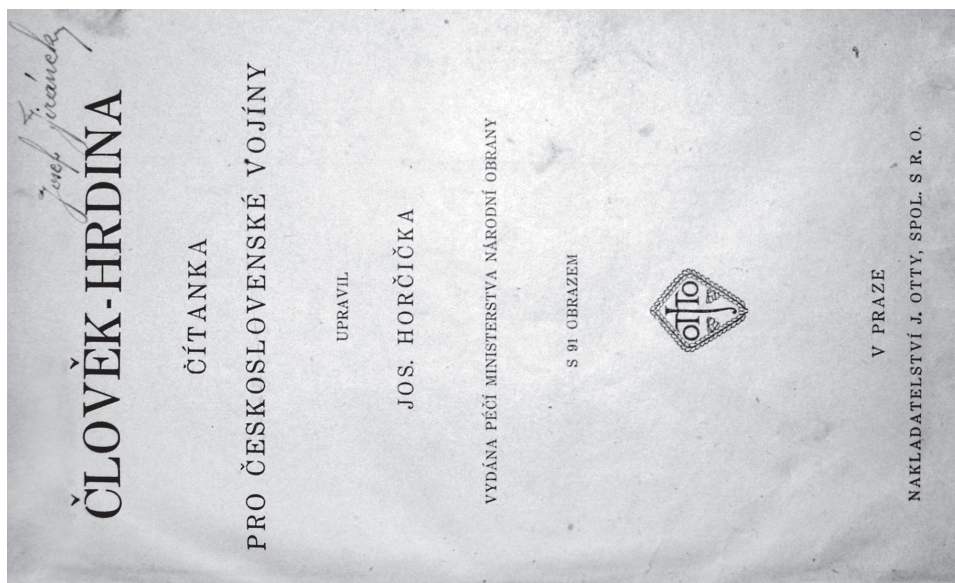
- Vojenské listy, r. I., 1883, č. 6; r. IV, 1886, č. 8

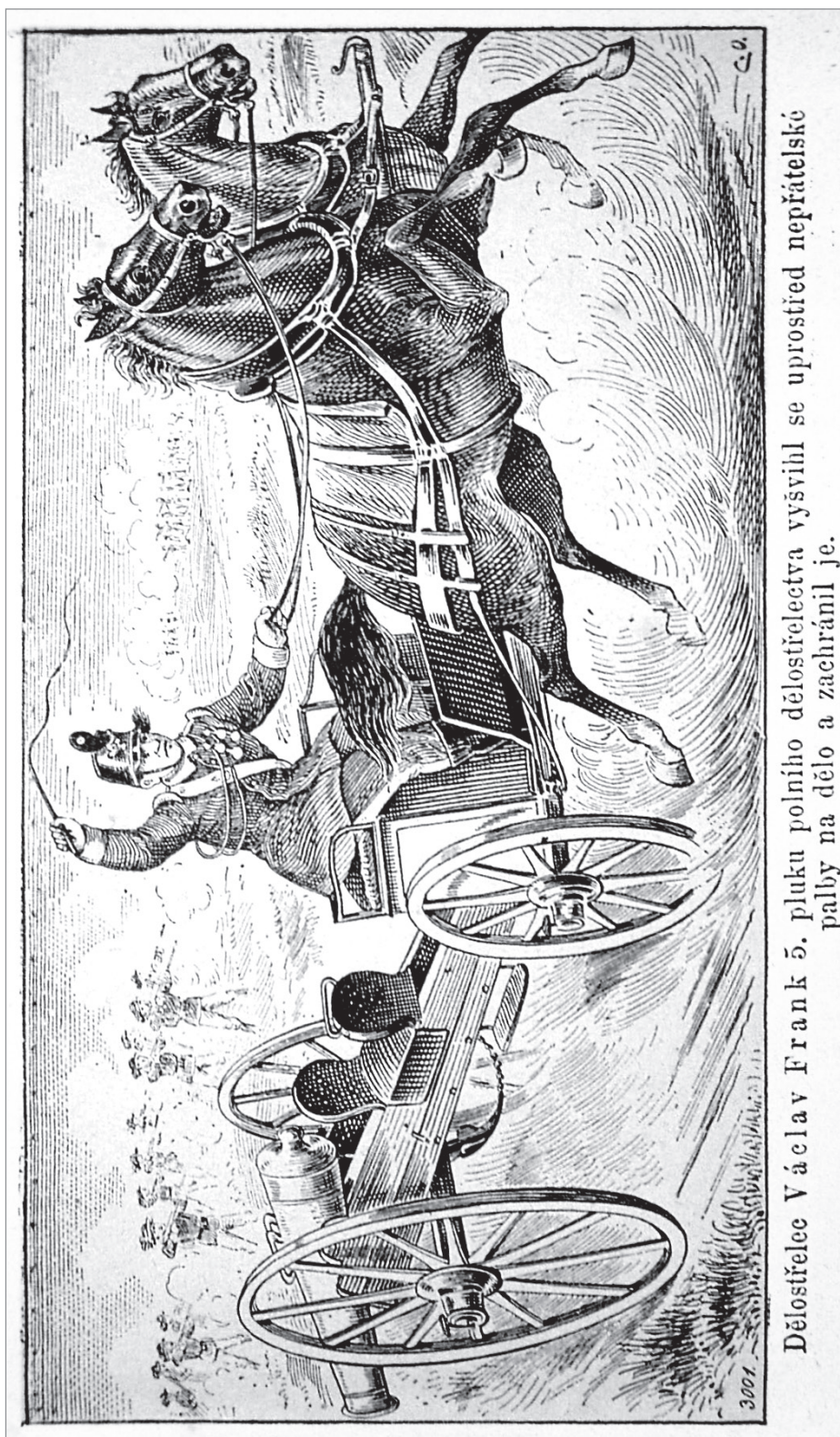
TOMÁŠ JIRÁNEK

HISTORY AT AUSTRIAN MILITARY ACADEMY IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY

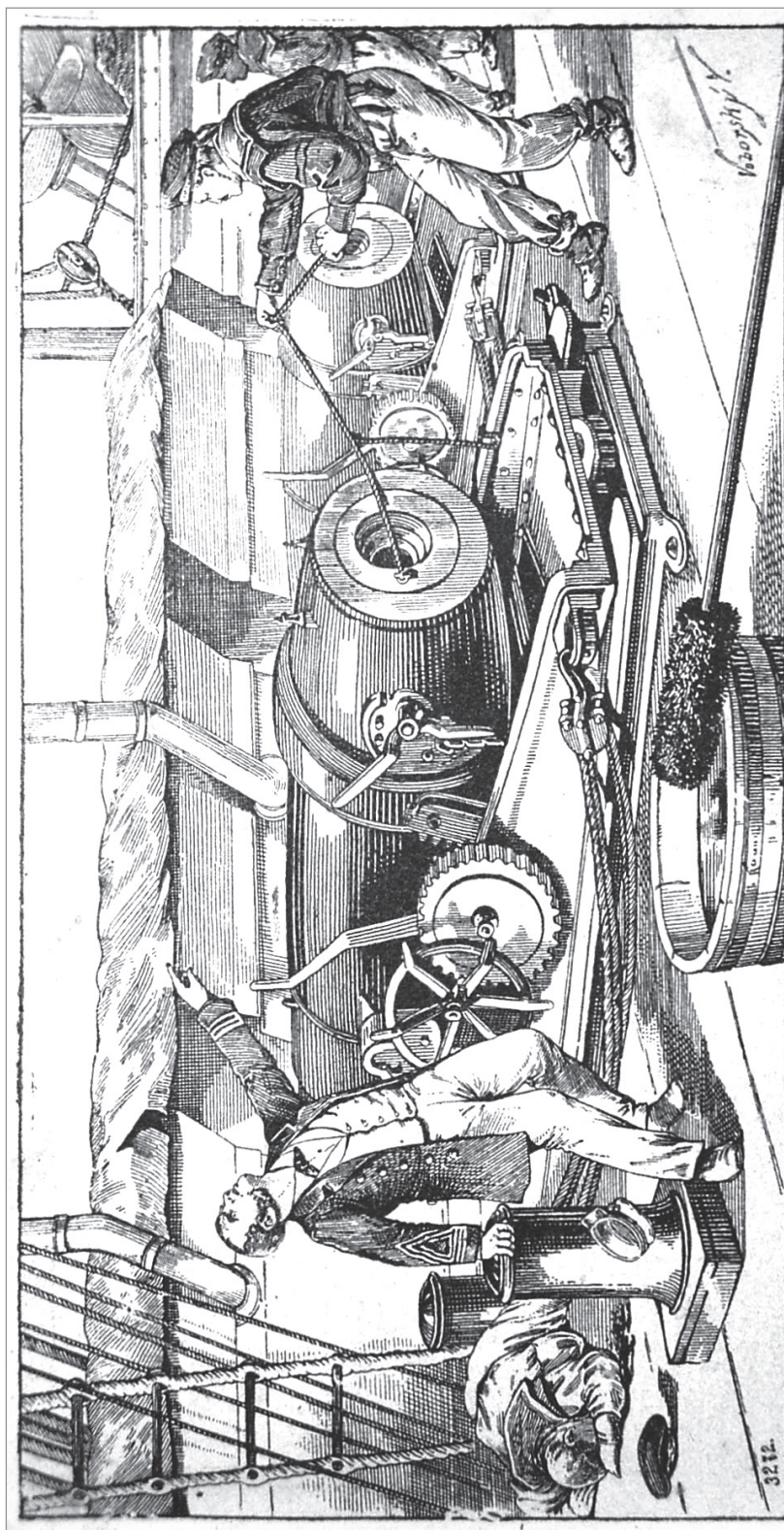
A part of education of an Austrian soldier in the 19th century was also familiarization with historic events that on the one hand should have clarified roots, of which had grown the Habsburg Monarchy, should have strengthened belonging among its nations, and on the other hand should have fostered respect for the Dynasty. As a consequence of it, the soldier should have been a devoted combatant for interests of the Habsburg House. History played a role, although not decisive, particularly at preparation of officer corps, while in the case of men history was not in the foreground, there depended more on interest of individuals, how much attention they would pay to it. Conditions for it were created by publishing of various printed materials destined for soldiers, such as for example soldier reading-books, soldier calendars and soldier magazines; their aim was to provide soldiers with both professional and historic knowledge, which should have served primarily for creating examples of bravery and invincibility worth following.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Dělostřelec Václav Frank 5. pluku polního dělostřelectva vysvihl se uprostřed nepřátelské palby na dělo a zachránil je.

Téžce raněný vrchní kormidelník Mikuláš Feret z fregaty „Navara“ převzal velení nad válečnou lodí oloupenou o svého velitele.

VOJENSKÝ PŘÍTEL.

Kalendář na obyčejný rok
1903.
Pro všechny příslušníky zbrojné moci,
jako:
stále vojsko, záložníky,
zemskou obranu, domobranu, jakož i pro vysloužilce vojenské
a všechny přítele stavu vojenského.
Hvězdičká část' tohoto kalendáře jest od c. k. hvezdárny v Praze.
Věškerá práva, zejména překladu, se vyhražují.
Ve Vimperku na Šumavě a v Novém Yorku.
Vydávatelství a umělecká knihtiskárna.
J. Steinbrener.
cis. a král. dvorní knihtiskár.

1871/70

Vojenská čítanka.

Sestavil
Ferdinand Čenský,
c. k. nadporučík v 11. pluku řadové pěchoty korunního prince Alberta
Saského, učitel českého jazyka a literatury v Vojenské akademii
v Novém Městě na Vltavě.

Militärisches Taschenb.

Zusammengestellt
von
Ferdinand Čenský,
1. i. Oberleutnant im Königlich Albert von Sachsen 11. Infanterie-
Regimente, Lehrer der böhmischen Sprache und Literatur an der
Militär-Academie zu Brunn-Neubitz.

Praktischer Anhang zu der von demselben Verfasser herausgegebenen
„Kurzgefaßten Grammatik der böhmischen Sprache für Deutsche, mit
besonderer Berücksichtigung der Militär-Terminologie in den
angewandten Geisteswissenschaften.“

V PRAŽE.
Nakladatel kněhkupectví: I. L. Kober.
1871.